

AXLOQIY-RUHIY TA'MINOTNI TASHKILLASHTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI

Jamolov Azizjon Axmatovich

O'zbekiston Respublikasi

Qurolli Kuchlar Kichik Mutaxassislar tayyorlash Markazi

artilleriya sikli katta o'qituvchisi, podpolkovnik

Abduraxmonov Bexruz Muxammadovich

O'zbekiston Respublikasi

Qurolli Kuchlar Kichik mutaxassislar tayyorlash Markazi moddiy ta'minot sikli katta

o'qituvchisi, podpolkovnik

Annotatsiya: *ushbu ilmiy maqolada axloqiy-ruhiy ta'minotni takillashtirishda horij tajribasi va harbiy xizmatchilarning ruhiy zo'riqishga qarshi javob reak-siyalari hamda uning amaliy ahamiyati haqida fikrlar ilmiy va amaliy bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *jangovar stress, favqulotdagi vaziyat, emotsional holat, jangovar tajriba va jangovar ruh, ekstremal vaziyat, hissiy munosabat, repressiya, rad etish, proeksion, regressiya, ratsionalizatsiya, sublimatsiya, hissiy engillashish, xavfsizlik tamoyili.*

Bugungi murakkab sharoitda yurtimizda boshlangan keng qamrovli islohotlar, yangi O'zbekistonni barpo etish sari tashlayotgan dadil qadamlarimizning bardavom bo'lishini ta'minlash eng asosiy vazifamiz bo'lishi shart. Bugungi O'zbekiston ham – kechagi O'zbekiston emas. Hech shubhasiz, o'z kuchimiz va imkoniyatlarimizga bo'lgan ishonch bizni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishdek ezgu maqsad yo'lida birlashtirib, yanada kuchli va mustahkam qilmoqda. SHunday ekan, Qurolli Kuchlarda olib borilayotgan islohatlar nafaqat shaxsiy tarkibni zamonaviy qurol-aslahalar bilan butlash balki, eng avvalo ularning ruhiy holatiga e'tibor qaratishimiz zarur masalalardan biridir. Ushbu vazifalarning ijrosini ta'minlash, harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi, axloqiy-ruhiy holati va kasbiy professional tayyorgarligiga bevosita bog'liq bo'ladi.

Axloqiy-ruhiy ta'minotni tinchlik va urush davrida tashkillashtirish barcha xorijiy davlatlar armiyalarining asosiy vazifalaridan biri sanaladi. O'z navbatida axloqiy-ruhiy ta'minotning ahamiyati to'g'risida Napoleon Bonapart “Har bir jangda muvaffaqiyatning to'rtidan uch qismi axloqiy omil va faqat to'rtidan bir qismigina moddiy omilga bog'liqdir” deb, Karl Filipp Gottlib fon Klauzevits esa, “axloqiy va ruhiy kuch, harbiy ishning tabiatidir, askarning axloqiy-ruhiy holati va irodasi o'rtasida ulkan o'xshashliklar mavjud, chunki, iroda axloqiy-ruhiy o'lchamdir, ular ikkalasi birlashib, moddiy kuchlarni, qolaversa, harbiy kuchning barchasini harakatga keltiradi va boshqaradi. Biroq, afsuski, axloqiy-ruhiy kuchni ushlab, hisoblab, baholab va toifalab bo'lmaydi, uni faqat kuzatish va his etish mumkin”ligini, Aleksandr Vasilevich Suvorov esa, askarlarga g'amxo'rlik ko'rsatadigan va ularni ruhan qo'llab-

quvvatlaydigan komandir ortidan, har qanday askar fidokorona jangga kiradi, jasorat va qahramonlik ko'rsatishga qodir bo'ladi deb, ta'kidlagan .

Axloqiy-ruhiy ta'minotning qadimgi G'arb modelida harbiy nazariyotchi va amaliyotchilar Gerodot, Ksenofont, Fukidid va boshqa antik mutafakkirlarning asarlarida quyidagicha bayon etilgan. Xususan, Geradot va Fukidid qo'shinning harbiy yurishlardagi ruhiy va jismoniy charchog'ini chiqarishda, ularga uxlab dam olish uchun sharoit yaratib berish bilan birga, yuvintirish va qornini to'yg'azish, hamda moddiy rag'batlantirish muhim ekanligini belgilaganlar.

Bundan tashqari, Ksenofont jang inson axloqi va ruhiyatini buzadigan omil ekanligini inobatga olib, askarlar bilan odob-axloq normalari bo'yicha suhbatlar va muammolarini o'rganish uchun so'rovlar tashkil etish amaliyotini joriy etgan. SHunday ekan, axloqiy-ruhiy ta'minotni tashkillashtirishda horij tajribasiga to'xtaladigan bo'lsak, dunyoning etakchi davlatlarining harbiy-siyosiy rahbariyati Qurolli Kuchlar shaxsiy tarkibining ma'naviy va ruhiy holatini saqlash davlat xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi ustuvor yo'nalishlardan biri deb biladi.

Bugungi kunda xalqaro ekspertlarning aksariyati AQSH Qurolli Kuchlarini nafaqat dunyodagi eng yaxshi qurollangan va yaxshi jihozlangan kuch tuzilishi balki, malakali, puxta tayyorlangan kadrlar bilan ta'minlanganligini alohida ta'kid-lashadi. So'ngi yillardagi deyarli barcha harbiy mojaralarda Amerika qo'shinlarining ishtirok etishi jahon hamjamiyatida eng yuqori talablarga javob beradigan va dunyodagi harbiy-siyosiy vaziyatning deyarli har qanday o'zgarishlariga darhol javob bera oladigan armiya deb hisoblashadi.

O'z navbatida Amerika harbiy-siyosiy rahbariyati harbiy harakatlar davomidagi o'z harbiy kuchlarining ma'naviy va ruhiy tayyorgarligi hamda irodali fazilatlari zamonaviy va ayniqsa kelajakdagi harbiy operatsiyalarning asosi deb hisoblashadi. Bunda shular e'tiborga olinganki, yuqori texnologiyali qurol ishlatilganiga qaramay, zamonaviy jangovar harakatlarning muvaffaqiyatli natijasi ko'p jihatdan askarning jangdagi xatti-harakatlariga, ruhiy kayfiyatiga bog'liq. Xodimlarning psixologik xususiyatlarini o'rganish har doim Amerika Qurolli Kuchlarining barcha darajalari qo'mondonligi uchun juda muhim faoliyat sohasi bo'lib kelgan.

Olib borilgan emperik tahillar natijasidan shuni aytish mumkinki, harbiy xizmatchilarning ruhiy holati dushmanning asosiy ta'sir ob'ekti bo'lib qolmoqda. Bu borada AQSHning 1991 yilda Iroqqa qarshi olib borgan **"Sahrodagi bo'ron"** operatsiyasini nafaqat axborot-psixologik ta'sirning ayrim jihatlari qo'llanilgan, balki AQSH va uning ittifoqchilari tomonidan psixologik urushning kuch va vositalaridan to'liq foydalanilgan keng ko'lamdagi urush deb aytish mumkin. Ayrim tadqiqotchilarning e'tirof etishicha, Fors ko'rfazidagi urush klassik urushlar davrining yakunlanganligini, elektron, axborot va o'zgacha texnik asosga ega bo'lgan boshqa urushlar davrining boshlanganligini ko'rsatdi.

Iroqqa qarshi urushda amerikaliklar axborot urushi konsepsiyasining hayotiy-ligi va uning texnologiyasini samarali ekanligini ishonchli ravishda namoyish qilib berishdi. Axborot urushi tufayli jangovar harakatlardagi tomonlarning kuchlar nis-bati ham sezilarli darajada o'zgardi. Iroqdagi harbiy amaliyotlar shuni ko'rsatadiki, jangovar stress Iroqqa qarshi koalitsiya harbiy xizmatchilarining butun kompaniya davomida qo'yilgan vazifalarni bajarishga ma'naviy va ruhiy tayyorgarligi daraja-siga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. AQSH armiyasida "Stressni boshqarish" bo'linmalari mavjud bo'lib, ularda inqirozli vaziyatlarda omon qolgan askarlarni rehabilitatsiya qilish uchun maxsus zonalar tashkil etilgan. Vaqt o'tishi bilan jangovar harakatlar jarayonida yuzaga keladigan nevrozlarni davolash usullari doimiy ravishda takomillashtirilmoqda. Harbiy xizmatchilarning qiyin jangovar vaziyatlarda vazifalarni bajarishga axlo-qiy va ruhiy tayyorgarligi Iroqqa qarshi harbiy operatsiyalarni tayyorlash va o'tka-zishning butun davrida Iroqqa qarshi koalitsiyaning qo'shma kuchlari rahbariyatining diqqat markazida bo'lib kelgan.

Harbiy xizmatchilarning psixologik barqarorligi darajasiga va umuman, operatsiya sohasidagi axloqiy va psixologik vaziyatga salbiy ta'sir ko'rsatadigan bir qator omillar mavjud. Ular orasida – jangovar stressning harbiy xizmatchilar xatti-harakatlariga ta'siri, uzoq muddatli jismoniy va ruhiy stressga olib keladi.

AQSH armiyasining matbuot xizmatining rasmiy ma'lumotlariga va ba'zi omma-viy axborot vositalarida nashr etilgan ma'lumotlarga ko'ra, koalitsiya qo'shinlarida "ruhiy charchoq"ning dastlabki belgilari jangning beshinchi yoki sakkizinchi kun-larida paydo bo'lishi keltirib o'tigan.

Iroqdagi Amerika kuchlari tarkibidagi harbiy xizmatchilarga psixologik yordam ko'rsatish organlarining tashkiliy va kadrlar tarkibi quyidagicha edi. Stressni nazorat qilish deb nomlangan bo'linmalar AQSHning Iroqdagi amaldagi kuchlarining qo'mondonliklariga kiritilgan. Bundan tashqari, har bir bo'linmada kamida uchta professional mutaxassislar mavjud. Bular: psixiatr, psixolog va uning yordamchisi.

Harbiy ekspertlarning fikriga ko'ra, shaxsiy tarkibning ma'naviy va ruhiy holatini yaxshilashga yordam beradigan asosiy omillar quyidagilardan iborat: harbiy-sanoat salohiyatini mustahkamlash va uni zamonaviy harbiy-siyosiy vaziyat talablari darajasida ushlab turish va ma'lum bir mamlakatning milliy xavfsizligini ta'min-lash; ilmiy va texnologik yutuqlardan harbiy maqsadlarda foydalanish va mamlakat harbiy-sanoat kompleksini yanada rivojlantirish; barcha toifadagi xodimlarni ma'naviy va ruhiy tayyorgarligini kuchaytirish; shtablar va qo'shinlarning tezkor va jangovar tayyorgarligi jarayonlarini takomillashtirish; harbiy xizmatchilarni ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va birinchi navbatda shaxsiy tarkibning moddiy qiziqishini oshirish; harbiy qo'mondonlik va nazorat organlarining kasbiy mahoratini oshirishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirishdan iborat.

Shaxsiy tarkibning jangovar tayyorgarligini kuchaytirish uchun NATOga a'zo davlatlar Qurolli Kuchlari rahbariyati ma'naviy va psixologik tayyorgarlikni quyidagi

vazifalar bo'yicha qo'llamoqda:

jangovar va lager hayotidagi qiyinchiliklarni engib o'tishga qodir jismoniy bardoshli va psixologik barqaror xizmatchilarni tarbiyalash;

jang maydonida ekstremal sharoitlarda ishlashga imkon beradigan barqaror professional jangovar ko'nikmalarni rivojlantirish;

harbiy harakatlar davomida muvaffaqiyatga erishishga qodir kuchli dushmanga qarshi kurashishga ruhiy tayyorlikni shakllantirish.

NATO harbiy xizmatchilarining ma'naviy va ruhiy tayyorgarligi bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Dastlabki bosqichda psixoterapiyaning bir turi o'tkaziladi. Bu shuni anglatadiki, o'quv jarayonida ular harbiy xizmatchilarda salbiy ruhiy holatlarga olib keladigan shart-sharoitlarni yaratadilar. Jangga yaqin bo'lgan vaziyatda, yosh askar o'z qobiliyatiga bo'lgan ishonchini yo'qotadi, befarqlik yoki tushkunlikka tushadi, qo'rquv hissi bor. Natijada, u ovqatdan bosh tortishi, uyqusini yo'qotishi, o'z vazifalarini unutishi, intizomiy huquqbuzarlik qilishi va hatto cho'lga aylanishi mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, jangovar mashg'ulotlar davomida ruhiy tayyorgarlik tadbirlari askarlarga qo'rquvni bostirishga, befarqlik va salbiy his-tuyg'ularni engishga, ulardagi oddiy o'zini o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga o'rgatiladi. Psixoterapiya orqali esa ruhiy jarohatlangan harbiy xizmatchilarga psixoreabilitatsiya tadbirlarini amalga oshirish hamda salbiy ruhiy zo'riqishlarni bartaraf etish psixoprofilaktik trenninglar yordamida amalga oshirilishi o'z isbotini topdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti-Qurolli Kuchlari Oliy Bosh qo'mondoni SH.M.Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisga murojaatnomasi. – 2020 yil.

2. SHermatov F.T., Beknazarov A.A. Jangovar stress va uning psixologik oqibatlari. O'quv qo'llanma.